

Дыдактычны матэрыял

па беларускай мове

(УІ клас)

Аўтар-складальнік -

**кандыдат філалагічных навук,
дацэнт А.Г.Міхалевіч**

УІ клас (72 гадзіны)

Тэма 1. Вывучаем беларускую мову (2 гадзіны)

1. Прачытайце тэксты ў абодвух слупках. На якой мове напісаны тэкст у левым слупку, а на якой – у правым? З левага слупка выпішыце словы з літарамі, якіх няма ў рускім алфавіце; з правага – словы з літарамі, якіх няма ў беларускім алфавіце.

Многімі стагоддзямі складвалася, шліфавалася і ўзбагачалася беларуская мова на нашай зямлі. Тысячы людзей слоўца да слоўца, песню да песні збіралі і зберагалі гэты неацэнны скарб. І кожнае пакаленне-нашчадак імкнулася дабавіць да яго штосьці сваё, дарагое, вартае доўгай памяці. Мільёны прыходзілі ў гэты свет і пакідалі яго з матчыным словам на вуснах. І сёння мы не можам не памятаць гэтага, не можам абразіць жыццё, надзеі, мудрасць і завет нашых продкаў, нашай сям'і.

Паводле Генадзя Бураўкіна

Многими столетиями складывался, шлифовался и обогащался белорусский язык на нашей земле. Тысячи людей словцо к словцу, песню к песне собирали и оберегали этот неоценимый клад. И каждое поколение-наследник стремилось дополнить его чем-то своим, дорогим, заслуживающим долгой памяти. Миллионы приходили в этот мир и оставляли его с материнским словом на устах. И сегодня мы не можем не помнить об этом, не можем оскорбить жизнь, надежду, мудрость и наказ наших предков, нашей семьи.

* Якая асноўная думка тэксту? Сфармулюйце яе з дапамогай настаўніка.

** Да чаго заклікае аўтар тэксту?

*** Ці згодныя вы з думкай, выказанай у апошнім сказе тэксту? Чаму?

2. Прачытайце верш Ніла Гілевіча. Вывучыце на памяць адзін слупок (на выбар).

Мова родная мая ты,

Што і дзедавай была!

Мова мамы, мова таты,

Мова нашага сяла!

Ты звiніш, калі я ўранку

Чую песні за акном,

І журчыш, як баіць байку

Мне бабуля перад сном.

Разгарну буквар вясёлы –

Зноў са мной гаворыш ты,

Мілагучная заўсёды,

Як званочак залаты!

* Запішыце ў алфавітным парадку словы першага слупка.

** Выпішыце з верша словы з адметнымі літарамі беларускай мовы і падкрэсліце іх.

*** Перакладзіце на рускую мову словы *дзедавая, журчыш, вясёлы, заўсёды* і параўнайце іх правапіс у абедзвюх мовах.

3. Як вы разумееце сэнс прыказак пра мову?

Слоўка, як птушка: выпусціў – не вернеш. Ласкавае слова – што дзень ясны. Рана загоіцца, а злое слова ніколі. Які розум, такая і гаворка.

Тэма 2. Школа (2 гадзіны)

1. Прачытайце незакончаныя сказы ў абодвух слупках. На якой мове напісаны яны ў левым слупку, а на якой – у правым? Запішыце сказы левага слупка, дапоўніўшы патрэбнымі па сэнсе словамі, якія адказваюць на пастаўленыя пытанні.

1. Цікавую кнігу чытала (хто?)... .
2. На ўроку беларускай мовы вучні пісалі (што?)..., чыталі (што?)..., слухалі (каго?)...
3. Перапынак у школе абвяшчае (што?)

1. Интересную книгу читала (кто?)... .
2. На уроке белорусского языка ученики писали (что?)..., читали (что?)..., слушали (кого?)
3. Перерыв в школе оглашает (что?)... .

2. Прачытайце тэкст. На якія пытанні адказваюць выдзеленыя словы?

Шумна ў **школе** з ранку да вечара. **Дзеці** тут вучацца, пазнаюць новае, пішуць і чытаюць. Кожны **вучань** стараецца набыць **веды**, якія затым спатрэбяцца ў жыцці. *Паводле Івана Аношкіна.*

* Якія словы адказваюць на пытанне **што**?

** Якія словы адказваюць на пытанне **хто**?

*** Выпішыце спачатку назоўнікі, якія адказваюць на пытанне **што**?, а затым назоўнікі, якія адказваюць на пытанне **хто**?

3. Прачытайце байку Алеся Бадака “Воўк і навука”. На якія пытанні адказваюць выдзеленыя словы?

Не даецца навука ваўку!

Вунь **сядзіць** ён адзін на пянёку,

Уздыхае і ледзьве не **плача**:

Не **рашаецца** зноўку задача!

А навокал у лесе так хораша!

А **вучыцца** пад лета не хочацца!

І даўно ўжо на шумнай палянцы

Мяч **ганяюць** вясёлыя зайцы.

Пазыхае над кніжкаю Воўк,

Уздыхае над кніжкаю Воўк:

- Ох, і цяжкія сёння

Урокі!

Мо пайсці папрасіць мне Сароку,

Каб задачу рашыць **памагла**?

А то можа пайсці да Лісіцы?

Ці мо з зайцамі мне памірыцца?

Ды гняздо ў Сарокі высока,

А лісіная хатка далёка.

А мірыцца з касымі – о гора!-

Замінаюць і голад, і гонар.

І **сядзіць** Воўк адзін на пянёку,

Не даецца навука ваўку!

* Якія словы адказваюць на пытанне што робіць?

** Якія словы адказваюць на пытанне што робяць?

*** Выпішыце спачатку словы, якія адказваюць на пытанне **што робіць**?, а затым словы, якія адказваюць на пытанне **што робяць**?

4. Складзіце дыялог на тэму “Мой любімы школьны прадмет”. Выкарыстайце пыталыя сказы “Які ваш любімы школьны прадмет?”, “За што ён вам падабаецца?”, “Як завуць настаўніка, што выкладае любімы школьны прадмет?”, “Што цікавага вы даведаліся на апошнім уроку па любімым школьным прадмеце?”. Прадумайце і запішыце магчымыя адказы.

Тэма 3. Сям’я (2 гадзіны)

1. Прачытайце верш Івана Калеснікі. Вывучыце на памяць адзін слупок (на выбар).

Як хораша спіцца
У **матчынай** хаце.
Тут месяц глядзіцца,
Тут зоркі раяцца.

І лекі не трэба,
Калі **слабаваты**.
Ёсць **роднае** неба,
Ёсць **родная** хата.
Тут – шляху пачатак
І сілы крыніца.
Бацькоўская хата –
Радзімы зямліца...

- * Пастаўце пытанні да выдзеленых слоў.
- ** Выпішыце з верша словы, якія адказваюць на пытанні **які? якая? якое? якія?**.
- *** Запішыце выдзеленыя словы ў пачатковай форме і пастаўце да іх пытанні.

2. Прачытайце тэкст Васіля Віткі. Адкажыце на пытанні, пастаўленыя ў тэксце.

Маці, бацька, браты, сёстры. **Яны** твае самыя родныя, блізкія. Добра, калі ў цябе ёсць бабуля і дзядуля – гэта з самага малку твае дарагія сямейнікі. Калі ж іх ужо няма, ці ведаеш **ты**, хто такія **яна** ці **ён**, як зваліся, ці ёсць у вас дома іх фотаздымкі, партрэты? А хто былі бацькі тваіх бабулі і дзядулі – твае прадзеды? Як зваліся? Ці захоўваюцца ў вас рэчы, зробленыя іх рукамі, фотаздымкі, пісьмы? Ці задумваўся ты, адкуль пайшоў твой род, адкуль пачалася дарога ў жыццё? Бо твая памяць – гэта памяць твайго роду, а памяць народа – вялікая кніга, і называецца **яна** гісторыяй.

- * Пастаўце пытанні да выдзеленых слоў.
- ** Выпішыце з тэксту словы, якія адказваюць на пытанні **які? якая? якое? якія?**.
- *** Замяніце словы, якія адказваюць на пытанне **хто?**, словамі **ён, яна, яно, яны** і запішыце іх.

3. Складзіце дыялог на тэму “Мая сям’я”, выкарыстоўваючы словы – апісанні памяшканняў, складу сям’і, традыцый і звычаяў у сям’і.

Тэма 4. Знаёмства па-беларуску (2 гадзіны)

1. Прачытайце выразы. У якой сітуацыі яны выкарыстоўваюцца?

Добры дзень! Добры вечар! Смачна снедаць! Смачна абедать! Смачна вячэраць! Просім! Дзякуй! Смачна есці! Хлеб-соль! “Дабранач!” – кажу ўсім нанач. Мяне завуць... Ваша імя? Ваша прозвішча? Дзе вы нарадзіліся, жывяце? Будзем знаёмы. Прыемна пазнаёміцца. Вельмі прыемна.

2. Прачытайце сказы.

Ты **майструеш** шпакоўню, каб птушанятам было ўтульна. Вы пастаянна **рыхтуецца** да ўрокаў. Ты **чытаеш** цікавую кнігу. Вы **клапоціцеся** пра дарослых.

- * Пастаўце пытанні да выдзеленых слоў.
- ** Выпішыце з тэксту словы, якія адказваюць на пытанні **што робіш? што робіце?**
- *** Спішыце сказы. Запішыце ў дужках пытанні да слоў, якія абазначаюць дзеянні.

3. Прачытайце урывак з верша Петруся Броўкі “Калі ласка!”. Вывучыце яго на памяць.

**У любімай мове, роднай, наскай,
Ах, якія словы: “Калі ласка!..”
Як звіняць яны сардэчнаю струною,
Праз усё жыццё ідуць са мною.**

- * Якія чалавечыя адносіны нараджаюць ветлівыя словы?
- ** Якія яшчэ ветлівыя словы і звароты вы ведаеце?
- *** Разыграйце з суседам па парце сітуацыю знаёмства..

Тэма 5. Я - чалавек (2 гадзіны)

1. Прачытайце тэкст па-беларуску і па-руску. Выпішыце словы з адметнымі літарамі беларускага алфавіту з левага слупка і рускага алфавіту - з правага слупка.

Кожны чалавек прыгожы. Адзін прыгожы тварам. А ў другога твар не прыгожы, але ён неяк вельмі ж ужо цёпла асвятляецца ўнутраным святлом, ад чаго чалавек прыгажэ. Трэба толькі ўлавіць той момант, калі чалавечы твар можна чытаць, як цудоўную кнігу.

Паводле Янкі Сіпакова

Каждый человек красив. Один красив лицом. А у второго лицо не красивое, но оно как-то уж очень тепло освещается внутренним светом, от чего человек становится более красивым. Нужно только поймать тот момент, когда человеческое лицо можно читать, как чудесную книгу.

2. Прачытайце верш Анатоля Клышкі. Вывучыце яго на памяць.

Калі я знаёмых
Ці родных **спаткаю, вітаюся**,
Зняўшы ўбор з галавы,
І ветла **кажу**,
Калі што ў іх **спытаю**:
- Вялікі вам дзякуй!
Прабачце. А вы?

* Пастаўце пытанні да выдзеленых слоў.

** Выпішыце з тэксту словы, якія адказваюць на пытанні **што раблю?**.

*** Замяніце словы са значэннем дзеяння, якія адказваюць на пытанне **што раблю?**, словамі, якія адказваюць на пытанне **што робім?** (*Узор.* (што раблю?) **вітаюся** – (што робім?) **вітаемся**).

3. Раскажыце суседу па парце пра:

- Свой характар (выкарыстоўвайце словы **добразычлівы, добры, шчыры, чулы, адказны** і інш.);
- Свой распарадак дня (выкарыстоўвайце словы і выразы **прачынаюся, займаюся гігіенічнымі дзеяннямі, раблю фіззарядку, сьнедаю** і інш.).

Тэма 6. Здароўе (3 гадзіны)

1. Прачытайце тэксты па-беларуску і па-руску. Прасачыце правапіс ў (у нескладовага) ў тэксце левага слупка. Пастаўце пытанні да слоў левага слупка, што абазначаюць дзеянні.

Радзіма ўжо паклапацілася і пастаянна будзе клапаціцца пра здароўе нас, дзяцей. Летам мы неаднаразова адпачывалі і яшчэ будзем адпачываць у лагеры. Часта яго размяшчаюць на беразе азёр і рэк. Там мы пакупамся, пазагараем. Таксама мы сходзім у паход, дзе даведаемся многа цікавага і новага. Будзе што расказаць сябрам у пачатку вучэбнага года.

Паводле Янкі Брыля

Родина уже позаботилась и постоянно будет заботиться о здоровье нас, детей. Летом мы неоднократно отдыхали и еще будем отдыхать в лагере. Часто его размещают на берегу озер и рек. Там мы покупаемся, позагораем. Также мы сходим в поход, где узнаем много интересного и нового. Будет что рассказать друзьям в начале учебного года.

2. Прачытайце верш Паўлюка Пранузы. Выпішыце (I варыянт – першы слупок, II варыянт – другі слупок) выдзеленыя словы, пастаўце да іх пытанні.

Сціх даўно птушыны гоман,
Зоркі **выспелі** над домам.
Выплыў месяц-чарадзей:
Хто не **спіць** яшчэ з дзяцей?
Светлы месяц-маладзік
Адпачыць **рашыў** і **знік**:
Лёг у хмаркі і да ранку
Слухаў зорак калыханку.

Месячык-маладзічок,
Ляж на правы свой бачок,
Будзеш смачна доўга **спаць**,
А мы **будзем калыхаць**,
А мы **будзем калыхаць**,
Шчасцейка табе **жадаць**.

3. Перакладзіце словы на беларускую мову і запішыце парамі. Растлумачце правапіс ў (у нескладовага) ў беларускай мове (Узор. **Шедк** – **шоўк**).

Автобус, был у брата, была у брата, взлетел, дал, завтра, полночь, полтора, травка.

4. Складзіце дыялог на тэму “Я ў паліклініцы”, дзе прагучалі б пытанні адносна дазволу звярнуцца да пэўнага ўрача, адносна распарадку і месца яго працы, просьба прызначыць пэўныя лекі і г.д.

Тэма 7. **Мы – за здаровы лад жыцця** (2 гадзіны)

1. Прачытайце тэкст Якуба Коласа. Прыдумайце заглавак. Спішыце, ставячы пытанні да выдзеленых слоў.

Слаўна ўстаць (да чаго?) **да сонца**, як прырода толькі пачне абуджацца (...?) **ад сну**, прыемна выйсці (...?) з **хаты** і (...?) **без клопату** прайсціся (...?) **па чыстым паветры**. Сон як рукой здымае, і (...?) **у цябе**, (...?) **бадзёрага**, (...?) **радаснага**, адразу з’яўляецца (...?) **працоўны** настрой.

2. Адкажыце на пытанні і абгрунтуйце іх. Запішыце адказы па-беларуску.

- Ці можна пражыць без цыгарэты?
- Ці варта адмовіцца ад спіртных напояў?
- Ці лёгка пражыць са шкоднымі звычкамі?
- Няўжо радасць у наркатыках?
- Да чаго павінен імкнуцца чалавек, каб быць здаровым?
- Якія шкодныя звычкі вы ведаеце? Як іх пераадолець?

Тэма 8. **Спорт** (3 гадзіны)

1. Прачытайце тэкст Арнольда Пятровіча. Прыдумайце заглавак. Спішыце, ставячы пытанні да выдзеленых слоў. Якія, акрамя названых, віды спорту вы яшчэ ведаеце?

Дзякуючы (каму?) **ўраду** (якому?) **беларускаму** ў краіне надаецца вялікая ўвага (...?) **здароўю** людзей і - адпаведна - (...?) **спорту**. Многія аддаюць перавагу (...?) **спартыўнаму** (...?) **бегу**, (...?) **сінхроннаму** (...?) **плаванню**, (...?) **лёгкай** (...?) **атлетыцы**. (...?) **Лыжы** і (...?) **канькі** зімой, (...?) **летнія** спаборніцтвы ў (...?) **футболе** - усё нам падабаецца.

2. Змяніце словазлучэнні так, каб яны адказвалі на пытанні каму? чаму? якому? якой? якім? (Узор. **прыгожы дзень – прыгожаму дню**). Запішыце іх парамі.

Аўтамабільныя гонкі, вядомая біятланістка, знакаміты спартсмен, справядлівыя суддзі, футбольнае поле.

3. Раскажыце пра ваш любімы від спорту або пра спартыўныя спаборніцтвы, якія вы наведалі.

Тэма 9. Праца (2 гадзіны)

1. Прачытайце верш Еўдакіі Лось. Як вы ставіцеся да працы? Каго, на вашу думку, можна назваць працавітым чалавекам?

Працай зямля наша багатая,
Шчырасцю людскога пачуцця...
Чалавек, рабі вялікім святам
Кожны новы дзень свайго жыцця!

* Выпішыце з верша словы, што адказваюць на пытанне **ЧЫМ?**

** Падбярыце да слоў верша, што адказваюць на пытанне **ЧЫМ?**, словы, што адказваюць на пытанні **ЯКОЙ? ЯКІМ?** Запішыце словазлучэнні.

*** Змяніце словы верша, што адказваюць на пытанні **ХТО? ШТО?**, так, каб яны адказвалі на пытанні **КІМ? ЧЫМ?** Запішыце іх.

2. Прачытайце тэкст Алеся Пальчэўскага. Спішыце, ставячы пытанні да выдзеленых слоў.

Перад (*якімі?*) **летнімі** (*чым?*) **канікуламі** дзеці выйшлі на суботнік. За (*...?*) **школьным** (*...?*) **будынкам** мы з (*...?*) **сябрам** пасадзілі (*...?*) **маленькі** клёнкі. З (*...?*) **часам** ён выцягнуўся, набраўся моцы.

3. Прачытайце верш-загадку “Урок працы”. Запішыце словы-адгадкі.

Хто будзе з цэгля дом?
Хто працуе за станком?
А на трактары хто ў полі?
Вучыць хто дзяцей у школе?
Хворым дорыць хто здароўе?
Ежу варыць хто ў сталовай?
Хто за баранкаю машыны
Шлях адольвае круты?
Хто ў завоблачных вышынях
Неба мерае і крэсліць?
Адкажы,
Што за прафесіі
І якую выбраў ты?

4. Раскажыце, як вы дапамагаеце дома бацькам. Якую працу выконваеце?

Тэма 10. Прырода жывая (4 гадзіны)

1. Прачытайце тэкст. Спішыце, ставячы пытанні да выдзеленых слоў.

Чытаю апавяданне аб (*кім?*) **ваўку** - млекакормячай драпежнай (*...?*) **жывёле**. Ён пашыраны ў (*...?*) **Еўропе**, у (*...?*) **Азіі**, у (*...?*) **Паўночнай Амерыцы**. Воўк жыве ў (*...?*) **лясах**. Актыўны ноччу, днём хаваецца ў (*...?*) **хмызняках** і ў (*...?*) **ярах**. Корміцца (*...?*) **жывёламі**, **птушкамі**. Шыя ваўка кароткая, ногі доўгія. Жыве да (*...?*) **15 гадоў**. Паводле энцыклапедыі “Прырода Беларусі”.

2. Прачытайце тэкст Міхаіла Янчанкі. Спішыце, ставячы пытанні да выдзеленых слоў.

Услед за (*чым?*) суніцамі ў (*...?*) **сасновых** (*...?*) **барах**, на (*...?*) **нізкіх** (*...?*) **мясцінах** паспяваюць чарніцы. Чарніцы – цёмныя ягады з (*...?*) **сінявата-шызым** (*...?*) **адценнем**. Кіславатыя на смак. І вельмі цікаўныя. Так і глядзяць на (*...?*) **цябе** (*...?*) **дапытлівымі** (*...?*) **вочкамі**.

3. Прачытайце загадкі. Адгадайце іх.

1. Маленькі, сухенькі, усіх апранае. 2. У лужку-лужочку выраслі сястрычкі: залатое вочка, белыя раснічкі. 3. Хто ў чырвоных ботах ходзіць балотах? 4. І ў сто гадоў я малады. Маё насенне – жалуды. 5. У бары пад хвойй колкай вырас беленькі Рыгорка, Маша з кошыкам ішла і Рыгорку знайшла.

Словы для даведак. Лён, рамонкі, бусел, дуб, грыб баравік.

4. Прачытайце словы. Назавіце гукі, якія чаргуюцца. Запішыце словы парамі.
Берагі – на беразе, беражок. Дарога – на дарозе, дарожны. Мука – у муцэ. Сук – сучок. Муха – муша, мушка.
5. Змяніце словы або ўтварыце ад іх новыя, каб адбылося чаргаванне гукаў. Запішыце.
Вуха, дуга, рака, рука, нага.
6. Апішыце свайго хатняга любімца.

Тэма 11. Прырода нежывая (3 гадзіны)

1. Прачытайце тэксты ў абодвух слупках. На якой мове напісаны яны ў левым слупку, а на якой – у правым? Спішыце тэкст левага слупка, ставячы пытанні да выдзеленых слоў.

Некаторыя прыкметы пагаршэння надвор'я

Асобныя воблакі плывуць (куды?) **насустрэча адно аднаму**. Днём ясна, але (...?) **да вечара** воблакі пачынаюць апускацца, вецер узмацняецца. Расы (...?) **вечарам і (...?) ноччу** няма. (...?) Каля Сонца ці (...?) Месяца з'яўляюцца вялікія каляровыя кругі. Ранішня зорка вызначаецца яркім чырвоным колерам.

Некоторые признаки ухудшения погоды

Отдельные облака плывут навстречу друг другу. Днём ясно, но к вечеру облака начинают опускаться, ветер усиливается. Росы вечером и ночью нет. Около Солнца или Луны появляются большие цветные круги. Утренняя заря отличается ярким красным цветом.

По Константину Паустовскому

2. Прачытайце тэкст Васіля Хомчанкі. Спішыце, ставячы пытанні да выдзеленых слоў.
(Дзе?) **У лесе (...?) на галінкі, (...?) паміж кустоў** сыпануў (...?) **з неба** дождж. Буйныя цёплыя кроплі гучна заляскалі (...?) **на траву і (...?) на дрэў**. Вада (...?) **ручкамі** пабегла (...?) **ўздоўж сцяжыны**. І ўсе пачалі хавацца (...?) **ад дажджу**, паглядаючы (...?) **з-пад вецця (...?) на дарогу**.

3. Апішыце вашу любімую пару года.

Тэма 12. Каляндар (3 гадзіны)

1. Прачытайце верш Васіля Віткі. Запішыце беларускія назвы дзён тыдня. Назавіце самабытныя словы, уласцівыя толькі беларускай мове.

Па нядзелі панядзелак
Пачынае свой надзелак,
І няўрымслівы аўторак
У рабоце не заморак.
Наперадзе чарада,
Пасяродку серада,
Даў ёй слова напавер
Выручыць сястру чацвер.
Вясёлая пятніца
Заўсёды выдатніца,
А прыйшла субота –
Скончана работа.
Красуня нядзеля
Абновы надзела.

2. Пісьмова адкажыце на пытанні:

1. Калі твой дзень нараджэння? 2. Калі пачынаецца новы навучальны год? 3. Калі наступаюць канікулы (зімовыя, летнія)? 3. Калі, у якім месяцы, цвіце ліпа? 4. Калі жнуць жыта? 5. Калі ападае лісце з дрэў? 6. Калі наступае Новы год? 7. У якім стагоддзі (тысячагоддзі) ты жывеш? 8. У якім годзе ты скончыш школу?

РЕПОЗИТОРІЙ БГПУ